

Manuál pro školní metodiky prevence

**Jana Klementová
Markéta Sychrová**

MANUÁL PRO ŠKOLNÍ METODIKY PREVENCE

**Mgr. Jana Klementová
Mgr. Markéta Sychrová**

Recenzenti:

**PhDr. Petra Novotná
Mgr. Ondřej Vomočil**

Jazyková korektura:

Mgr. Vendula Hovorková Hebrová

Pedagogicko-psychologická poradna Ústí nad Orlicí, 2017.

PARDUBICKÝ KRAJ

PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ PORADNA ÚSTÍ NAD ORLICÍ
Krajské centrum primární prevence Pardubického kraje
Královéhradecká 513, Ústí nad Orlicí, 562 01

Publikace vznikla v rámci projektu

Bezpečné klima ve školách Pardubického kraje PRCH-KP-0003/2017.

Obsah

Anotace	4
Teoretická východiska a typy prevence	5
Co je primární prevence	5
Definice primární prevence obecně	5
Definice primární prevence rizikového chování.....	5
Školská primární prevence	7
Sekundární primární prevence	8
Terciální primární prevence	8
Efektivita školní primární prevence a správný postup při volbě preventivního programu do školy	9
Obecné zásady efektivní primární prevence:	9
Z pohledu praxe.....	9
Zásady pro efektivní „adaptační program“	11
Řešení konkrétních rizikových situací včetně jejich teoretických východisek.....	13
Rodič oznámí škole šikanu dítěte	13
Výskyt návykových (alkoholových i nealkoholových) látek ve školním prostředí	14
Výskyt šikany učitele	21
Výskyt skupinového násilí ve školním prostředí.....	23
Výskyt kyberšikany ve škole	25
Seznam použitých zkratk	28
Citované zdroje.....	29

Anotace

Text shrnuje základní a podstatné informace, které se vztahují k praxi školního metodika prevence. Konkrétně je manuál zaměřen na vhodnou volbu programů primární prevence a zajištění jejich efektivity. Dále pak uvádí základní postupy řešení u vybraných rizikových situací, které se ve školách vyskytují.

K tvorbě manuálu byly využity odborné zdroje, ale také dlouholeté zkušenosti autorek z praxe v primární prevenci.

Teoretická východiska a typy prevence

Co je primární prevence

Definice primární prevence obecně

Prevence (z lat. *praevenire*, předcházet) je soustava opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu, například nemocem, drogovým závislostem, zločinům, nehodám, neúspěchu ve škole, sociálním konfliktům, násilí, ekologickým katastrofám a podobně. *Primární prevence* je prevence, která zkoumá předpoklady, podmínky a příčiny jevů, jimž se má bránit, a hledá způsoby, jak jim předcházet; bývá zaměřena na veškeré obyvatelstvo.

Definice primární prevence rizikového chování

Primární prevence rizikového chování je soubor jakýchkoli zdravotních, sociálních, výchovných či jiných intervencí a opatření směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky (Miovský, Zapletalová, 2006).

Pod pojmem rizikové chování rozumíme takové chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost. Tento pojem nahrazuje dříve používaný termín sociálně patologické jevy.

Termín sociálně patologické jevy je jednak stigmatizující, normativně laděný a také klade příliš velký důraz na skupinovou/společenskou normu. Vzorce rizikového chování považujeme za soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky je možné podrobit vědeckému zkoumání a které lze ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi. (Miovský et al., 2010)

Dle odborné literatury k současné školní prevenci rozlišujeme **devět oblastí rizikového chování**. Níže uvádíme těchto devět základních oblastí, které jsou však podrobněji rozpracovány v metodickém doporučení MŠMT: **Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28)**.

- Záškoláctví
- Šikana a extrémní projevy agrese
- Extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- Rasismus, xenofobie
- Negativní působení sekt
- Sexuální rizikové chování
- Prevence v adiktologii
- Spektrum poruch příjmu potravy
- Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

Záškoláctví

Záškoláctví lze definovat jako neomluvenou absenci žáka základní či střední školy ve škole. Jedná se o přestupek, kterým žák úmyslně zanedbává školní docházku. Záškoláctví může být spojeno s dalšími typy rizikového chování jako je např. zneužívání návykových látek, gambling, dětská kriminalita, prostituce aj., které obvykle negativně ovlivňují osobnostní vývoj jedince. Prevence záškoláctví, způsob omlouvání nepřítomnosti žáků, řešení neomluvené nepřítomnosti a postup zúčastněných subjektů je ošetřen Metodickým pokynem MŠMT „K jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví“, vydaným pod č.j. 10 194/2002 – 14.

Šikana a extrémní projevy agrese

Do této kategorie se řadí extrémní formy agresivního chování, které jsou namířeny proti druhé osobě (např. fyzické napadení s následkem ublížení na zdraví), proti sobě (sebepoškozování, sebetržnění, suicidální chování atd.), nebo proti věcem (vandalismus ve smyslu poškozování např. školního majetku, zařízení při sportovních utkáních, sprejerství atd.). Z tohoto hlediska je šikana pouze jedním z mnoha různých podob extrémně agresivního chování.

Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě

Jedná se o relativně novou formu rizikového chování z hlediska masového rozšíření. Toto rizikové chování lze definovat jako záměrné vystavování sebe nebo druhých nepřiměřeně vysokému riziku újmy na zdraví nebo dokonce přímému ohrožení života v rámci sportovní činnosti nebo v dopravě (Miovský, 2010, s.76). Patří sem např. tajné závody aut přímo za plného provozu, záměrné ježdění pod vlivem psychoaktivních látek, nekvalitně připravené raftové sjezdy divokých řek bez potřebného vybavení a zkušeností, snowboarding v lavinových polích nebo extrémní sjezdy horských kol v nebezpečném terénu bez ochranných pomůcek.

Rasismus, xenofobie

Rasismem a xenofobií označujeme soubor projevů směřujících k potlačení zájmů a práv menšin. Jedná se o zastávání rasové nerovnocennosti v jakémkoli smyslu slova a podporování rasové nesnášenlivosti a netolerance vůči menšinám a odlišnostem.

Negativní působení sekt

Sektou označujeme sociální skupinu, jejíž členové sdílí ideologický koncept, jehož prostřednictvím se skupina vymezuje vůči svému okolí, přičemž dochází k postupné sociální izolaci, manipulaci a dalším extrémním zásahům do soukromí jejích členů. (Miovský et al., 2010, s. 76)

Sexuální rizikové chování

Sexuální rizikové chování je souborem projevů chování, které doprovázejí sexuální aktivity a současně vykazují pro jedince rizika v různých oblastech (zdravotní, sociální atd.). Lze sem zařadit např. nechráněný pohlavní styk při náhodné známosti, výrazně promiskuitní chování, rizikové sexuální praktiky, kombinaci užívání návykových látek a rizikového sexu, sexuální

zneužívání ve všech jeho formách, zveřejňování intimních fotografií na internetu či jejich zasílání mobilním telefonem apod.

Prevence v adiktologii

Prevence v adiktologii zahrnuje všechny aktivity související s užíváním návykových látek, ale také aktivity související s tzv. nelátkovými závislostmi (např. gambling, hraní PC her).

Spektrum poruch příjmu potravy

Jedná se o poruchy, které jsou způsobeny rizikovými vzorci chování ve vztahu k příjmu potravy. Tyto poruchy s sebou nesou mnoho zdravotních, sociálních a psychologických potíží.

Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

Syndrom CAN zahrnuje jakoukoli formu týrání, zneužívání a zanedbávání dětí, která je pro naši společnost nepřijatelná. Do této oblasti spadá jak okruh programů zaměřených na prevenci výskytu těchto jevů, tak včasné zachycení jejich projevů včetně odpovídající intervence.

Školská primární prevence

Aktuální pojetí primární prevence rozlišuje dva základní typy prevence, a to specifickou primární prevenci a nespecifickou primární prevenci.

Oba dva základní typy prevence (specifická i nespecifická) mají v celém systému předcházení rizikovému chování důležitou roli. Školní metodik prevence by se v rámci své náplně práce měl věnovat především školské primární prevenci rizikového chování, která je hlavním obsahem i této publikace.

1/Specifická primární prevence je charakterizována konkrétním cílem aktivity, předcházení rizikovému chování. Specifická primární prevence se dle cílové skupiny dělí na:

- a) všeobecnou primární prevenci,
- b) selektivní primární prevenci,
- c) indikovanou primární prevenci.

Všeobecná primární prevence

Za všeobecnou primární prevenci považujeme takové preventivní působení, kdy jediným faktorem, který zohledňujeme, je věk cílové skupiny. Jedná se o běžnou populaci dětí, mládeže.

Selektivní primární prevence

U cílové skupiny selektivní primární prevence lze předpokládat, že se vyskytne rizikové chování. Zacílena je na skupiny osob.

Indikovaná primární prevence

Primární prevence indikovaná se věnuje jedincům, a to takovým, u kterých je předpoklad vzniku a rozvoje rizikového chování nebo se u těchto jedinců již vyskytuje.

2/ Za nespecifickou primární prevenci lze označit aktivity volnočasové, rekreační či kulturní (např. školní badmintonový turnaj, divadelní představení, zdravé vaření). Většinou se jedná o jednorázové akce, pořádané např. jednou za školní rok. Cíl nespecifické primární prevence je více obecný – výchova v oblasti zdravého rozvoje osobnosti či životního stylu.

Sekundární primární prevence

Sekundární prevence se věnuje jedincům, kteří jsou ohroženi rizikovým chováním, a jejím cílem je zabránit prohlubování takového jednání.

Terciální primární prevence

I tento typ prevence je směřován k rizikově se chovajícím se jedincům a snaží se o minimalizaci dopadu jejich chování na společnost, ale také na jejich vlastní osobu.

Efektivita školní primární prevence a správný postup při volbě preventivního programu do školy

V této kapitole se budeme zabývat tím, jak může školní metodik prevence zajistit, aby byla primární prevence na jeho škole efektivní.

Obecné zásady efektivní primární prevence:

Primární prevence musí být komplexní a zahrnuje mnohočetné strategie, které působí na určitou cílovou skupinu. Je třeba mít na paměti, že příčiny rizikového chování jsou značně různorodé.

Kontinuita působení a systematickosti plánování. Programy na sebe musí navazovat a vzájemně se doplňovat. Tato jejich vzájemná provázanost musí být transparentní a je třeba ji zohlednit ve způsobu realizace. Preventivní působení musí být dlouhodobé a systematické. Z tohoto jasně vyplývá, že jednorázové aktivity nejsou obvykle příliš efektivní.

Cílenost a adekvátnost informací i forem působení vzhledem k cílové populaci a jejím demografickým a sociokulturním charakteristikám. U každého preventivního programu je třeba definovat, pro jakou cílovou skupinu je určen. Musí být zohledněn věk, míra rizikovosti, úroveň vědomostí, sociokulturní zázemí, etnická příslušnost, postoje dané skupiny k danému typu rizikového chování a charakteristiky místního společenství.

Propojení (vzájemná provázanost) různých typů prevence a preventivních programů v oblasti rizikového chování. Zásadním faktorem je dobrá provázanost programů a jejich graduování z hlediska věku a rizikovosti cílové skupiny. Pozor však, tato obecná zásada nemusí být vždy v platnosti.

Včasný začátek preventivních aktivit, ideálně již v předškolním věku. Osobnostní orientace, názory a postoje se formují již v nejranějším dětském věku. Jednoznačně se ukazuje, že čím dříve prevence začíná, tím je ve výsledku efektivnější. Formy působení musí být samozřejmě přizpůsobeny věku a možnostem dětí.

Denormalizace – primární prevence má přispívat k vytvoření takového sociálního klimatu, které není příznivé k šíření rizikového chování. Pojem „denormalizace“ znamená, že se normy a hodnoty určitého společenství změní tak, aby lidem připadaly extrémní projevy rizikového chování jako nežádoucí, nebo alespoň jako neutrální sociální norma. Cílem denormalizace je především zvýšit v daném společenství aktivní spoluvytváření smyslu pro sociální normu a podporovat aktivní účast na řešení problému.

Používejme jen účinné prostředky – jako neúčinné se ukázalo prosté a pouhé předávání informací o zdravotních či jiných rizicích a následcích rizikového chování, odstrašování, zakazování, přehánění důsledků. (Martanová a kol., 2012)

Z pohledu praxe

Mimo skutečnosti, že se školní metodik primární prevence musí orientovat v teorii školní primární prevence, ve správné realizaci průřezových preventivních témat v rámci výuky, je základním předpokladem pro efektivitu programů školské primární prevence právě správná volba vhodného typu programu.

Na primární prevenci je nutné nahlížet jako na strukturovaný systém, kde na sebe jednotlivé části navazují a jedna bez druhé není dostatečně funkční. Odborné publikace přesně definují, co je to, primární prevence, a její dělení na všeobecnou, selektivní a indikovanou. Tomuto tématu se tato příručka věnuje v předchozích kapitolách. V rámci efektivit jakéhokoliv typu

primární prevence je však nezbytně nutné, aby metodik prevence dostatečně rozuměl tomu, co zajišťují právě jednotlivé výše uvedené typy školní primární prevence. Bez těchto znalostí není možné správně volit vhodný preventivní program. Další nezbytností je správné rozlišování jednotlivých typů rizikového chování, čemuž jsme se také věnovali v předchozích kapitolách.

Doporučení ke správné volbě školního preventivního programu

A) Dle typu prevence

- 1) Všeobecná primární prevence – tento typ prevence, respektive programu, volíme tehdy, pokud chceme předejít určitému typu rizikového chování ve školní třídě. Konkrétně jde tedy o to, že například program všeobecné primární prevence zaměřený na prevenci návykových látek nezajišťujeme až ve chvíli, kdy zjistíme, že ve třídě se tento problém již objevil, ale daleko dříve, než vůbec dojde ke kontaktu žáků s konkrétním rizikovým jevem. Obecně je platné, že se všeobecnou primární prevencí je třeba začít již v mateřských školách a následně na prvním stupni základních škol.
- 2) Selektivní primární prevence – programy tohoto typu volíme ve chvíli, kdy ve školní třídě lze předpokládat výskyt rizikového chování. Tato prevence je zaměřena na celou třídu, nepracuje pouze s jednotlivcem, který má například potíže s užíváním návykové látky.
- 3) Indikovaná primární prevence – tato prevence je zaměřena na rizikově se chovajícího jedince a na snížení dopadů jeho rizikového chování na skupinu a také na něho samotného. Objednáváme ve chvíli, kdy máme ve školní třídě žáka s prokazatelným problémem v oblasti rizikového chování.

B) Forma spolupráce s poskytovatelem programů

- 1) Je třeba mít vždy dostatek informací o subjektu, který preventivní programy nabízí. Jedná se zejména o zjištění kvality poskytovatele. Doporučujeme ve škole realizovat pouze takové programy primární prevence, které jsou certifikované MŠMT.
- 2) Podrobně zmapovat, co který program primární prevence nabízí, respektive na co je zaměřen a o jaký typ prevence se jedná.
- 3) Uzavřít s poskytovatelem smlouvu o realizaci programů primární prevence, která bude jasně definovat povinnosti a práva obou stran.
- 4) Zejména u selektivní prevence je nutné mít na paměti, že samotný program není dostatečný k tomu, aby intervence byla efektivní. Na procesu změny se musí podílet nejen poskytovatel programu, ale také škola, respektive pedagogové a často také rodiče žáků. K dostatečné efektivitě programů primární prevence je třeba dbát doporučení poskytovatele programů na další práci s třídním kolektivem. Počítejme také s tím, že realizátoři programů potřebují individuálně konzultovat situaci ve třídě s třídním učitelem a dalšími pracovníky školského poradenského pracoviště, a to nejenom před zahájením programu, ale zejména po jeho ukončení. V rámci selektivní prevence často dochází k nastartování změn v chování třídního kolektivu, ale je třeba, aby pedagogové, kteří jsou v každodenním kontaktu s žáky, tyto změny podporovali a jak již bylo výše uvedeno, plně respektovali doporučení realizátorů programů prevence.
- 5) Žádný program primární prevence není účinný, pokud je postoj pedagogů k této věci negativní, tzn., je-li program zrealizován například s nesouhlasem třídního učitele.

Zásady pro efektivní „adaptační program“

V posledních letech se značně rozšířila realizace tzv. adaptačních programů pro nově vzniklé kolektivy. Programy jsou aplikovány zejména v šestých třídách základních škol a prvních ročnících středních škol. Lze je však zařazovat v podstatě do všech nově vzniklých kolektivů. Organizace programů je v dikci škol. Náplň programů bývá různá, nicméně z našeho pohledu je užitečné dodržovat několik zásad pro to, aby byl program co nejvíce efektivní.

- 1) Časová dotace – pro akce konané mimo školu doporučujeme maximální délku tří dnů. U programů realizovaných přímo ve školách doporučujeme minimálně tři vyučovací hodiny.
- 2) Cíl adaptačního programu – obecné cíle je nutné si vždy stanovit před tím, než začneme vytvářet obsah programu. K základním cílům patří na prvním místě vzájemné poznání se žáků mezi sebou, ale také poznání se mezi žáky a pedagogy. Dále bychom měli pracovat na nastavení základních pravidel v chování, respektive pravidel, která povedou ke vzniku zdravého třídního klimatu, a v neposlední řadě na zahájení procesu vzniku vzájemné kooperace nejen mezi žáky, ale i mezi žáky a pedagogy. Přidanou hodnotou je stmelení kolektivu. U nově vzniklých kolektivů jsou takto stanovené cíle maximum. Při krátkodobém programu ve škole je třeba ujasnit si, který z těchto cílů bude prioritou.
- 3) Formy a metody – v dřívější době byly velmi populární a časté zejména při adaptačních programech mimo školu tzv. outdoorové aktivity. Tento typ aktivit je pro žáky obvykle velmi atraktivní, může jim přinést určité poznatky z oblasti sebepoznání, ale k našim výše uvedeným cílům se obvykle příliš nevztahuje. Vztahoval by se pouze tehdy, pokud by byl koncipován jako prožitek pro celou třídu najednou. Z našeho pohledu lze tyto aktivity využít jako doplňkové. Základními aktivitami by měly být takové činnosti, kdy bude pracovat celá třída společně, a to interaktivní formou. Začínat bychom měli poznávacími a seznamovacími aktivitami. Následně je vhodné navázat aktivitami zaměřenými na schopnost spolupráce a kooperace, které prolínáme aktivitami upevňujícími správné vzorce chování, které směřují k minimalizaci vzniku nežádoucích jevů v třídním klimatu.
- 4) Kdo by měl adaptační program zajišťovat?
Je zcela v pořádku, že si školy adaptační programy organizují samy se svými pedagogickými pracovníky. Vhodné je, aby tito pracovníci měli alespoň základní zkušenosti se zážitkovou pedagogikou a byli obeznámeni se základními principy skupinové dynamiky a také s principy adaptačního procesu. Není na škodu, jsou-li na část programu přizváni externí lektori.

POZOR na nečastější chyby!

- Zařazování soutěžních aktivit v rámci jednoho kolektivu.
- Nepřítomnost třídních učitelů na programu.
- Nedostatečné a nečitelné vyjasnění základních pravidel programu hned na počátku.
- Příliš mnoho předpokladů a očekávání ze strany pedagogů (očekáváme, že děti samy od sebe budou....).
- Velký tlak na stmelení kolektivu u více početných tříd.
- Snaha o to, aby se všichni stali dobrými kamarády.
- Nedostatečná důslednost a také respekt vůči žákům.
- Malý důraz na proces a užití si aktivity versus velký tlak na podání dobrého výkonu.
- Podceňování dopadu nepřítomnosti některého žáka na adaptačním programu a nedostatečná snaha zajistit přítomnost všech žáků na tomto programu.

Výše uvedený text si nečiní nárok na to, být přesným a úplným návodem. Nicméně obsahuje zásadní postřehy a doporučení na základě několikaleté praxe.

Řešení konkrétních rizikových situací včetně jejich teoretických východisek

JAK POSTUPOVAT

Rodič oznámí škole šikany dítěte

- 1) Když rodiče přijdou žádat o pomoc ohledně šikany svého dítěte, nereaguje pedagog obranně a nedůvěřivě. Nevyjadřuje pochybnosti, nechápe prosbu rodičů jako stížnost. Nezlehčuje situaci tvrzením, že jejich dítě provokovalo nebo že se jednalo jenom o škádlení atd. Je nutné rodiče v klidu vyslechnout, nechat mluvit, nepoučovat, aktivně naslouchat. Je potřeba se umět doptat na důležité informace. Podezření nebo tvrzení rodičů, že je jejich dítě šikanováno, se nesmí nikdy podcenit a je potřeba účinně a bezpečně situaci prošetřit.
- 2) Škola nezve rodiče protagonistů šikany do školy, když ještě šikana není vyšetřena. V praxi se vyskytuje závažná chyba, kdy si ředitelé pozvou najednou rodiče údajných obětí a údajných agresorů, podezřelé žáky, některé pedagogy a vyšetřují situaci se všemi najednou, případně pořizují video nebo audio záznam.
- 3) Rozhovor s rodiči oběti probíhá individuálně. U počáteční šikany, která se dá vyšetřit během jednoho nebo dvou dnů, obvykle proběhne až po jejím vyšetření. Úkolem je rodiče informovat o zjištěních a závěrech školy a domluvit se na dalších opatřeních. Někdy je užitečné připravit rodiče oběti i na třídní schůzku, kde bude podána informace o řešení šikany.
- 4) Vážnou chybou je neinformování rodičů o řešení šikany. Chybou je taktéž nepřipravená třídní schůzka a opakované řešení šikany s rodiči, což vede k eskalaci destruktivních procesů a negativních emocí. Ve všech případech je potřeba informovat rodiče, že ve třídě byla šikana a škola ji řešila. U počáteční šikany zpravidla stačí podat informaci na pravidelné schůzce, u pokročilé šikany je na místě svolat schůzku mimořádnou. Vždy je důležité, aby byl na schůzce přítomen školou pověřený a vyškolený pedagog pro prevenci a řešení šikany (případně i externí odborník).
- 5) Rozhovory s rodiči, rozhovory s protagonisty šikany (obětmi, svědky, agresory) jsou náročné. Určený pedagog pro prevenci a řešení šikany musí absolvovat alespoň základní výcvikový kurz – první pomoc při šikanování.

Výskyt návykových (alkoholových i nealkoholových) látek ve školním prostředí

Níže popisujeme základní teoretická východiska alkoholových i nealkoholových látek a následně konkrétní postupy, jak s nimi spojené situace ve školním prostředí řešit.

Nealkoholové návykové látky. Užívání návykových látek lze považovat za rizikové chování, na kterém se podílí mnoho faktorů. Vydefinování rizikových faktorů pomáhá najít vhodné a účinné intervence a předcházet hlubším negativním dopadům, které ovlivňují rozvoj osobnosti a uplatnění mladého člověka v životě.

Experimentální užití drog – jednorázová zkušenost, nejvýše 2-3 zkušenosti v životě.

Rekreační – příležitostné/pravidelné užívání drog je zakomponované do životního stylu zejména mladých lidí, nepůsobí vážné zdravotní, sociální a ekonomické problémy.

Problémové užívání drog je dlouhodobé perorální, intravenózní a jiné užívání návykových látek. Problémové užívání většinou způsobuje zdravotní a sociální i ekonomické problémy.

Užívání návykových látek lze považovat za rizikové chování, na kterém se podílí mnoho faktorů. Vydefinování rizikových faktorů pomáhá najít vhodné a účinné intervence a předcházet hlubším negativním dopadům, které ovlivňují rozvoj osobnosti a uplatnění mladého člověka v životě.

Závislé užívání drog bývá nepřetržité a pravidelné, určuje životní styl a působí vážné poškození somatické, psychologické a sociální.

Příznaky užívání drog

- Výkyvy nálad
- Vznětlivé a agresivní chování
- Únava
- Úpadek vzhledu a zanedbávání zevnějšku, špinavé oblečení
- Začervenání kolem nosu
- Zúžení nebo rozšíření zornic
- Lhaní, tajnosti
- Ztráta chuti, hubnutí
- Větší utrácení peněz
- Ztráta věcí z domu, krádeže peněz doma i ve škole
- Ztráta zájmu o zájmy, sport
- Změna kamarádů, ztráta původních kamarádů
- Samotářství
- Zvýšený zájem o drogové symboly (na oblečení, v hudbě subkultur apod.)
- Zhoršení školního prospěchu
- Časté pozdní příchody domů, přespávání u neznámých kamarádů

JAK POSTUPOVAT

Konzumace návykových látek (NL) ve škole

- V případě, kdy je žák přistižen při konzumaci NL v prostorách školy nebo v době školního vyučování, či v rámci akcí školou pořádaných, je primárně nutné mu v další konzumaci zabránit.
- Návykovou látku je třeba žákovi odebrat za přítomnosti další osoby a s použitím ochranných pomůcek a zajistit ji, aby žák nemohl v konzumaci pokračovat.
- O události se sepíše stručný záznam s vyjádřením žáka, včetně toho, zda byly provedeny orientační testy na NL, případně další vyšetření, a s jakým výsledkem, viz níže. Tento záznam založí školní metodik prevence do své agendy a vyrozumí vedení školy.
- Podle závažnosti momentálního stavu žáka, případně dalších okolností, pedagogický pracovník posoudí, jestli mu nehrozí nějaké nebezpečí.
- V případě, kdy je žák pod vlivem NL do té míry, že je ohrožen na zdraví a životě, zajistí škola nezbytnou pomoc a péči a volá lékařskou službu první pomoci a Policii ČR, pokud ji nevolala již dříve.
- Jestliže akutní nebezpečí nehrozí, postupuje pedagogický pracovník podle školního řádu školy. Především ihned zajistí vyjádření žáka a vyrozumí vedení školy.
- V případě, že žák není schopen pokračovat ve vyučování, vyrozumí škola ihned zákonného zástupce nezletilého žáka, popř. rodiče nebo jinou blízkou osobu zletilého studenta, a vyzve jej, aby si žáka vyzvedl, protože není zdravotně způsobilý k pobytu ve škole. Vyrozumění škola učiní i v případě, kdy žák způsobilý k pobytu ve škole je.
- V případě, že žák není schopný dbát pokynů zaměstnanců školy, vyrozumí škola ihned zákonného zástupce nezletilého žáka, popř. rodiče nebo jinou blízkou osobu zletilého žáka, a vyzve jej, aby si žáka vyzvedl, protože není zdravotně způsobilý k pobytu ve škole.
- Jestliže není zákonný zástupce dostupný, vyrozumí škola orgán sociálně právní ochrany a vyčká jeho pokynů. Škola může od orgánu sociálně-právní ochrany obce vyžadovat pomoc.
- Zákonnému zástupci ohlásí škola skutečnost, že nezletilý žák konzumoval NL ve škole i v případě, kdy je žák schopen výuky (dbát pokynů pracovníků školy). Zákonný zástupce má právo se písemně vyjádřit k této skutečnosti a postupu školy.
- Současně škola splní oznamovací povinnost k orgánu sociálně-právní ochrany dítěte. Oznamovacím místem je příslušný odbor obce s rozšířenou působností podle místa bydliště dítěte.
- V případě uživatelova zájmu nebo zájmu jeho zákonných zástupců, poskytne škola informace o možnostech odborné pomoci při řešení takové situace.
- Z konzumace NL ve škole je třeba vyvodit opatření stanovené školním řádem. Nicméně je nutné rozlišovat distributora od uživatele. Uživatel je rizikový pouze sobě, distributor může ohrozit okolí. Distribuce je trestným činem, užívání NL je porušením školního řádu.
- Prokázané navádění jiných žáků k užívání návykových látek je považováno rovněž za rizikové a protiprávní jednání.
- Obdobný postup zvolí pedagogický pracovník i v případě příchodu žáka do školy pod vlivem NL, resp. kdy nelze prokázat, že se žák intoxikoval ve škole.

Distribuce NL ve škole

Distribuce NL je v České republice považována za protiprávní jednání. Je proto zakázána a může být kvalifikována jako trestný čin. Množství, které žák distribuuje, není nijak rozhodující.

Přechovávání NL je také vždy protiprávním jednáním. Množství, které u sebe žák v danou chvíli má, je rozhodující pro to, aby toto protiprávní jednání bylo blíže specifikováno buď jako přestupek nebo v případě množství většího než malého jako trestný čin (provinění v případě nezletilého žáka) – ale toto množství nemusí mít žádný vliv na kázeňský postih, který je stanovený školním řádem.

- (1) Jestliže má pracovník školy důvodné podezření, že ve škole došlo k distribuci NL, musí o této skutečnosti škola vždy vyrozumět místně příslušné oddělení Policie ČR, protože se jedná o podezření ze spáchání trestného činu.
- (2) Jestliže se tohoto jednání dopustila osoba mladší 18 let nebo bylo namířeno proti osobě mladší 18 let, vyrozumí škola také zákonného zástupce a orgán sociálně-právní ochrany obce s rozšířenou působností.
- (3) Pokud v rámci tohoto podezření zajistí pracovníci školy nějakou látku, postupují způsobem popsáným níže.

Nález NL ve škole

A. V případě, kdy pracovníci školy naleznou v prostorách školy látku, kterou považují za omamnou nebo psychotropní, postupují takto:

- (1) Látku nepodrobují žádnému testu ke zjištění její chemické struktury.
- (2) O nález ihned uvědomí vedení školy spolu s písemným záznamem.
- (3) O nález vyrozumí Policii ČR, která provede identifikaci a zajištění podezřelé látky.
- (4) V případě časové překážky na straně Policie se z praktických důvodů doporučuje za přítomnosti dalšího pracovníka školy s použitím gumových/latexových rukavic vložit látku do obálky, napsat datum, čas a místo nález, obálku přelepit, přelep opatřit razítkem školy a svým podpisem a uschovat do školního trezoru a zajištěnou látku následně předat Policii ČR.

B. V případě, kdy pracovníci školy zadrží u některého žáka látku, kterou považují za omamnou nebo psychotropní, postupují takto:

- (1) Zabavenou látku nepodrobují žádnému testu ke zjištění její chemické struktury.
- (2) O nález ihned uvědomí vedení školy.
- (3) O nález sepiší stručný záznam s vyjádřením žáka, u kterého byla látka nalezena, datum, místo a čas nález a jméno žáka. Zápis podepíše i žák, u kterého byla látka nalezena (nebo který látku odevzdal). V případě, že podepsat odmítá, uvede pracovník tuto skutečnost do zápisu. Zápisu a rozhovoru se žákem je přítomen/na ředitel/ka školy nebo její/jeho zástupce.

(4) O nálezu vyrozumí Policii ČR, která provede identifikaci a zajištění podezřelé látky a informuje zákonného zástupce nezletilého žáka.

(5) V případě, že je látka nalezena u žáka, který se jí intoxikoval, předají látku zajištěnou výše uvedeným postupem, přivolanému lékaři, který se dostaví v případě, že to vyžaduje zdravotní stav žáka. Může to usnadnit léčbu, neboť u řady NL jsou známy protilátky, které odstraní nebo zmírní akutní účinek NL. Další postup nutný k identifikaci látky pak zajistí Policie ČR.

C. V případě, kdy pracovníci školy mají důvodné podezření, že některý z žáků má NL u sebe, postupují takto:

(1) Jedná se o důvodné podezření ze spáchání trestného činu, resp. provinění v případě nezletilých osob, nebo přestupku, a proto řešení této situace spadá do kompetence Policie ČR.

(2) Bezodkladně vyrozumí Policii ČR, zkonzultují s ní další postup a informují zákonného zástupce nezletilého žáka.

(3) Žáka je nutné mít do příjezdu Policie ČR izolovaného od ostatních žáků, ale zásadně pod dohledem. U žáka v žádném případě neprovádějí osobní prohlídku nebo prohlídku jeho věcí.

Alkohol je návyková látka, která má velmi komplexní účinky na lidský organizmus, které se rozhodně neomezují jen na ovlivnění psychiky nebo chování. Účinky alkoholu na CNS jsou známé, týkají se mozkové kůry (ovlivnění poznávacích schopností, zejména přijímání, uchování a vybavování, resp. využívání informací), mozečku (alkohol ovlivňuje motoriku), hipokampu (alkohol snižuje schopnost zapamatovat si nové informace), mozkového kmene (alkohol zde může ovlivnit řízení dýchání a krevního oběhu). Alkohol také silně působí na mozkový okruh odměny (reward pathway), vyvolává pocity uspokojení, které pak vedou k tendenci opakovat konzumní chování. Postupně se pak v některých případech může rozvinout závislost na alkoholu, která je závažnou psychiatrickou poruchou. Pokud jde o srdce a oběhový systém, alkohol zvyšuje krevní tlak a vede k hypertenzi, dále může vést k poškození srdeční tkáně a vyvolávat poruchy srdečního rytmu. Játra jsou nejdůležitějším orgánem látkové výměny a současně orgánem, kde dochází k odbourávání alkoholu prostřednictvím enzymu alkoholdehydrogenáza. Pravidelný nadměrný příjem alkoholu vede k vážnému poškození jaterních funkcí a později k rakovině. Nadměrný příjem alkoholu vede často k onemocněním různých orgánů trávicího systému (hltna, jícen, žaludek, střeva, konečník). Velmi složité jsou interakce mezi alkoholem a hormony, obecně lze říct, že alkohol poškozuje jak tkáně, které hormony produkují, tak tkáně, které na hormony reagují. Výsledkem je zpravidla dysregulace často i více funkčních okruhů. Alkohol také narušuje spánek a snižuje tak schopnost regenerace organismu.

Konsumace alkoholu ve škole

V případě, kdy je žák přistižen při konzumaci alkoholu v prostorách školy nebo v době školního vyučování, či v rámci akcí školou pořádaných, je primárně nutné mu v další konzumaci zabránit.

- Alkohol je třeba žákovi odebrat a zajistit, aby nemohl v konzumaci pokračovat.
- Podle závažnosti momentálního stavu žáka, případně dalších okolností pedagogický pracovník posoudí, jestli mu nehrozí nějaké nebezpečí.
- V případě, kdy je žák pod vlivem alkoholu do té míry, že je ohrožen na zdraví a životě, zajistí škola nezbytnou pomoc a péči a volá lékařskou službu první pomoci. Měla by tuto skutečnost zároveň oznámit na Policii ČR, neboť je důvodné podezření ze spáchání trestného činu Podání alkoholu dítěti podle ustanovení § 204 trestního zákoníku.
- Jestliže akutní nebezpečí nehrozí, postupuje pedagogický pracovník podle školního řádu školy: O události sepíše stručný záznam s vyjádřením žáka (např. okolnosti konzumace alkoholu, zda byly realizovány orientační testy na alkohol a s jakým výsledkem, viz níže bod 12), který založí školní metodik prevence do své agendy a vyrozumí vedení školy.
- V případě, že žák není schopný pokračovat ve vyučování, vyrozumí škola ihned zákonného zástupce nezletilého žáka, popř. rodiče nebo jinou blízkou osobu zletilého studenta a vyzve jej, aby si žáka vyzvedl, protože není zdravotně způsobilý k pobytu ve škole.
- Jestliže není zákonný zástupce dostupný, vyrozumí škola orgán sociálně právní ochrany dítěte obce s rozšířenou působností a vyčká jeho pokynů. Škola může od orgánu sociálně-právní ochrany dítěte obce s rozšířenou působností vyžadovat pomoc.
- Zákonnému zástupci ohlásí škola skutečnost, že nezletilý žák konzumoval alkohol ve škole i v případě, kdy je žák schopen výuky.
- Jestliže se situace opakuje, splní škola oznamovací povinnost k orgánu sociálně-právní ochrany dítěte. Oznamovacím místem je příslušný odbor obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle místa bydliště dítěte.
- Oznamování OSPODu by mělo proběhnout ihned po prvním zjištění požívání alkoholu, protože v § 6 odst. 1 písm. c) zákona o sociálně právní ochraně dětí (zák. č. 359/1999 Sb.) je uvedeno děti které požívají alkohol. Oznamovací povinnost má škola a školské zařízení dle § 10 tohoto zákona.
- V případě žákova zájmu nebo zájmu jeho zákonných zástupců, poskytne škola potřebné informace o možnostech odborné pomoci při řešení takové situace.
- Z konzumace alkoholu ve škole je třeba vyvodit opatření stanovené školním řádem. Za rizikové a protiprávní jednání je rovněž považováno navádění jiných žáků k užívání alkoholických nápojů.

Nález alkoholu ve škole

(1) V případě, kdy pracovníci školy naleznou v prostorách školy alkohol, postupují takto:

- a) Tekutinu nepodrobují žádnému testu ke zjištění jeho chemické struktury.
- b) O nálezů ihned uvědomí vedení školy.
- c) Nalezenou tekutinu uloží u vedení školy pro případ usvědčujícího důkazu.
- d) Zpracují stručný záznam o události.

(2) V případě, kdy pracovníci školy zadrží u některého žáka alkohol, postupují takto:

- a) Zabavenou tekutinu nepodrobují žádnému testu ke zjištění její chemické struktury.
- b) O nálezů ihned uvědomí vedení školy.
- c) O nálezů sepíše stručný záznam, s vyjádřením žáka, u kterého byl alkohol nalezen datum, místo a čas nálezů a jméno žáka. Zápis podepíše i žák, u kterého byl alkohol nalezen (nebo který jej odevzdal). V případě, že podepsat odmítá, uvede pracovník tuto skutečnost do zápisu. Zápisu a rozhovoru se žákem je přítomen/na ředitel/ka školy nebo její/jeho zástupce (pověřený zástupce platí i v případě akcí konaných mimo školu – školní výlety apod.). Zápis záznamu založí školní metodik prevence do své agendy.
- d) O nálezů vyrozumí zákonného zástupce nezletilého žáka, a v případě, že se jedná o opakovaný nález u téhož nezletilého žáka, i orgán sociálně-právní ochrany dítěte, kterým je obecní úřad obce s rozšířenou působností.
- e) V případě podezření, že alkohol obsahuje i jiné příměsi a byl nalezen u žáka, který se jím intoxikoval, předají zajištěnou tekutinu přivolanému lékaři.

Tabák

Závislost na tabáku je nejčastější ve formě cigaret, v poslední době často také formou vodních dýmek. Méně časté jsou u nás dýmky a doutníky či jiné exotické formy. Konkrétní návykovou látkou je nikotin. Jedná se o samostatnou nemoc – číslo diagnózy F 17, poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním tabáku. Obecně se tabák kouří nebo konzumuje rovněž bez spalování – bezdýmý (smokeless). Bezdýmý tabák může být aplikován do nosu (šňupací) nebo do úst (porcovaný tabák = snus nebo tabák žvýkáci). Jedinou návykovou látkou v tabáku je nikotin, je to droga dokonce návykovější než například heroin. To je jeden z důvodů, proč si naprostá většina nedospělých kuřáků myslí, že až bude chtít, prostě kouřit přestane a proč to bohužel u většiny z nich nebude pravda: 7 z 10 dospělých kuřáků by raději nekouřilo, kdyby si ovšem ještě mohli vybrat. Ačkoli se výrobci cigaret snaží vzbudit dojem, že kouření je dospělá aktivita, pravý opak je pravdou: je to dětská nemoc, průměrný věk první cigarety je u nás kolem 10 let a kolem 90 % kuřáků si zapálí první cigaretu dřív, než jim je 18 let. To je někdy důležité dětem vysvětlit: dospělí s kouřením prakticky nezačínají, výrobci cigaret si musejí své zákazníky zajistit dřív, než oni dostanou rozum, dospělé už by do závislosti tak snadno nedostali. Z jedné cigarety se u pravidelných kuřáků vstřebá kolem 1 mg nikotinu (bez ohledu na údaj na krabici), při intenzivním kouření to může být až 2-3 mg. Záleží totiž na tom, jak se kouří (kolikrát se potáhne, jak hluboko vdechne, jak dlouho se zadrží kouř v plicích...).

JAK POSTUPOVAT

Konzumace tabákových výrobků ve škole

- V případě, kdy je žák přistižen při konzumaci tabákových výrobků v prostorách školy nebo v době školního vyučování, či v rámci akcí školou pořádaných, je primárně nutné mu v další konzumaci zabránit.
- Tabákový výrobek je třeba žákovi odebrat a zajistit, aby nemohl v konzumaci pokračovat.
- Pedagogický pracovník dále postupuje podle školního řádu školy: o události sepiše stručný záznam s vyjádřením žáka (zejména odkud, od koho má tabákový výrobek), který založí školní metodik prevence do své agendy.
- V případě porušení zákazu kouření informuje třídní učitel zákonného zástupce nezletilého žáka.
- V závažných případech (zejména s ohledem na věk nebo chování dítěte) a jestliže se jednání opakuje, vyrozumí škola orgán-sociálně právní ochrany obce s rozšířenou působností. Škola může od orgánu sociálně-právní ochrany obce vyžadovat pomoc nebo od jiných subjektů či školských zařízení.
- Z konzumace tabákových výrobků ve škole je třeba vyvodit opatření stanovené školním řádem.

Osobám mladším 18 let, je prodej a podávání tabákových výrobků zakázán. Stejně tak je zakázán prodej a podávání alkoholu a jiných návykových látek osobám mladším 18 let. Podle zákona č. 65/2017 Sb. (tzv. „tabákový zákon“) je zakázáno kouření ve vnějších a vnitřních prostorách všech typů škol a školských zařízení. Porušení tohoto zákazu je přestupkem dle přestupkového zákona v platném znění. Sankce hrozí za prodej a podávání cigaret (tabákových výrobků) osobám mladším 18-ti let zákona o přestupcích. V případě přistižení žáka ve škole při kouření tento porušuje školní řád, ve kterém musí být zákaz kouření ve škole jasně stanoven a stanoven by měl být i postih, který za to hrozí. V případě, že podle pokynů v metodickém doporučení se učitel žáka vyptává a zjistí odkud, od koho má žák tabákový výrobek a zjistí např., že jej pravidelně kupuje v trafice u školy, bylo by možné tuto skutečnost oznámit Policii ČR nebo Městské policii (Obecní policii) a dohodnout případnou spolupráci. (Spolupráci ve smyslu přistižení prodejce při prodeji tabákových výrobků osobám mladším 18 let a potrestání prodejce.)

Výskyt šikany učitele

Formy šikany učitele

Šikana učitelů se projevuje ve zjevných, ale i skrytých formách.

a) Zjevná forma je taková, jakou vidáme často ve videích z mobilního telefonu nebo digitálních kamer. Pedagog, který si nevybudoval, nebo z nějakých důvodů ztratil autoritu, je zesměšňován před celou třídou. Forma může být různá, a to od posmívání, nerespektování jeho pokynů, používání vulgarismů, ničení věcí až po strkání, kopy a jiné údery. Je to však forma šikany, se kterou se dá pracovat, jelikož je prokazatelná. Vyskytují se také případy, kdy nový učitel je třídou seznámen s tím, že jej bude třída testovat a že se budou snažit o to, aby v případě, že kolektivu nebude vyhovovat, odešel. Za příklad mu dávají jeho předchůdce, kteří pro nezvládnání situace opravdu odešli.

b) Skrytá šikana je obvykle založena na kompromitujících materiálech. Dítě ví o nějakém chování či jednání pedagoga, které se neslučuje s morálkou, předpisy či zákony. Někdy také děti využívají toho, že pedagog v nějaké situaci postupoval nestandardně, a vyžadují stejnou úlevu pro svoji osobu. Dítě tedy na pedagoga vyvíjí nátlak, aby přehlézel jeho prohršky, či vyžaduje zvýhodnění při klasifikaci. Těchto případů je velice mnoho a odhalují se obtížně. Důvodem je krytí samotným pedagogem. Nebývá také výjimkou, že dítě vyhrožuje vlivnými rodiči, kteří mohou mít nějaký vliv na zřizovatele.

Šikana zaměřená na učitele je specifická tím, že dojde k narušení jasně definovaných rolí (učitel × žák) a **žák/student se dostane do pozice větší moci než pedagog, bez ohledu na formálně vyšší moc a autoritu učitele**. Tato forma šikany je charakteristická tím, že strana s nižším statusem a nižší mírou formálně přidělené moci ubližuje straně s vyšším statusem a formální autoritou.

Šikana zaměřená na učitele se nejčastěji odehrává ve škole – ve třídách a na chodbách, nicméně může se odehrávat také mimo školu ve veřejných prostorech, v místě bydliště pedagoga nebo v kyberprostoru.

Je zapotřebí mít na paměti, že šikanou může trpět i vysoce zkušený a kompetentní pedagog, který dobře zná svůj předmět, ovládá třídní management a má dobré pedagogické schopnosti. Ani takový pedagog nemusí disponovat kapacitou zamezit některým šikanujícím projevům vůči své osobě. Pedagog může vnímat situaci, kdy je šikanován žáky, jako stigma a pociťuje stud a selhání, což mu zároveň často brání vyhledat pomoc u kolegů, vedení školy nebo ve svém okolí. V řešení situace pak pedagoga také oslabuje obecně zažitý mylný názor, že kompetentní pedagogové problém s udržováním kontroly ve třídě nemají. Učitelé se tak mohou ocitnout v paradoxní situaci, ve které jsou činěni zodpovědnými za násilí, které je namířeno proti nim samotným. Je zapotřebí, aby škola vytvořila bezpečné prostředí a atmosféru důvěry, ve kterém bude tento druh rizika – šikana učitele – uznán a budou nastaveny mechanismy a postupy (krizový plán) k ochraně pedagogů a k účinné prevenci a řešení takového chování, se kterými budou všichni žáci, pedagogové a zákonní zástupci seznámeni.

JAK POSTUPOVAT

Šikana zaměřená na učitele ze strany žáků musí být chápána jako celostní a multidimenzionální problém, který se týká všech členů školy. Není pouze výsledkem osobnostních charakteristik učitele nebo jeho sociálních či pedagogických kompetencí, jak bývá někdy interpretována. Neměla by být proto v žádném případě považována za individuální záležitost konkrétního pedagoga, kterou by si měl vyřešit sám. Odpovědnost za prevenci a řešení šikany nese vedení školy, potažmo také zřizovatel. Agresivní chování s cílem ublížit učiteli ze strany vedení (nejčastěji jako *bossing*), kolegů (nejčastěji jako *mobbing*), podřízených kolegů (nejčastěji jako *staffing*), nebo šikana ze strany zákonných zástupců spadá do pracovněprávní problematiky a postupy řešení vymezuje zákoník práce, případně trestní zákoník či občanský zákoník. Škola má jasně stanovený způsob, jakým mají pedagogové podezření na šikanu své osoby nebo kolegy, nebo oznámení o šikaně podat, komu a jak s tím bude nakládáno.

Specifika pro řešení šikany zaměřené na učitele

- 1) Pedagog, který čelí šikaně ze strany žáků, je v dané situaci v pozici oběti, která by neměla zůstat v situaci sama, ale měla by vyhledat pomoc ostatních. Nelze očekávat, že situaci, kterou lze klasifikovat jako šikanu, vyřeší pedagog v pozici oběti sám. Proto je zapotřebí, aby tuto skutečnost škola neočekávala a nevyžadovala. Naopak je zapotřebí, aby podporovala své pedagogy k vyhledání pomoci, zajistila bezpečí pro pedagoga a řešila vzniklou situaci se žáky, rodiči a ostatními pedagogy.
- 2) Škola musí mít připravený krizový plán, ve kterém bude specifikováno, jak se v situaci naplnění tohoto rizika zachová, jakou roli a možnosti řešení krizové situace má sám pedagog, jakou roli vedení školy, školní poradenské pracoviště apod. Plán rovněž zahrnuje pokyny pro zajištění bezpečí pro ohroženého pedagoga a žáky.
- 3) V případě bezprostředního ohrožení pedagoga žákem/žáky se pedagog řídí krizovým plánem školy. Pokud je tento plán nedostatečný, zajistí si pedagog pro sebe bezpečí (odejde ze třídy, přivolá si pomoc apod.) a požádá o spolupráci jiného kolegu nebo vedení školy pro zajištění dohledu ve třídě, případně izolaci agresora a zajištění bezpečí pro ostatní žáky ve třídě vyžaduje-li to situace.
- 4) Je zapotřebí, aby pedagog sám, jeho kolegové i vedení školy porozuměli tomu, že pedagog byl vystaven traumatickému zážitku. Tento zážitek může být bolestným i pro svědky (kolegy nebo žáky ve třídě). Je proto zapotřebí dovolit si čas na zpracování šoku, neobviňovat se, vyhledat si pro sebe sociální podporu od kolegů, přátel, rodiny, monitorovat u sebe znaky stresu, které se mohou objevit i později (např. problémy se spánkem, pozorností, úzkostí, zvýšená citlivost, nechut k jídlu nebo naopak) a případně vyhledat pro sebe odbornou pomoc.
- 5) Pro třídu, ve které se šikana odehrávala, zajistí škola intervenční program k řešení šikany za účelem znovunastolení bezpečí ve třídě (jedná se o program selektivní nebo indikované primární prevence, nikoli všeobecné prevence).
- 6) Stejně jako u šikany mezi žáky i zde je potřeba, aby po takové situaci škola revidovala mechanismy a postupy (krizový plán), aby bylo zřejmé, jak zacházet s případnými podobnými situacemi v budoucnu.
- 7) V případě, že je pedagog nespokojený s řešením situace ze strany vedení školy, může se obrátit na příslušný inspektorát práce.

Právní odpovědnost školy

Ředitel školy nese odpovědnost za zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví pro své zaměstnance dle § 101 a § 102 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

POZOR! I tehdy, že se o šikaně hovoří a píše, děti o právních výkladech a možných postizích vědí velice málo. Jelikož šikana je populární téma, začala se jí zabývat z důvodu možného komerčního využití spousty odborníků, kteří mají pouze teoretické znalosti. Nemají zkušenosti z praxe, nastudují obecné zákonitosti z literatury a o šikaně přednášejí, či školí pedagogické pracovníky. Jejich přednášky mají pro eliminaci šikany malý význam. Ředitelé škol, výchovní poradci apod. často přednášky objednávají pouze z formálních důvodů. Formální školení pedagogických pracovníků má za následek dezorientaci pedagogů v této oblasti. Lektoři často neumí odpovídat na elementární dotazy z praxe. Způsoby a metody přednášek, předávání vědomostí a dovedností, jsou zásadní. (Arabadžiev, 2011).

Výskyt skupinového násilí ve školním prostředí

Skupinové násilí vůči oběti (obětem) tzv. třídní lynčování je méně častou a neobvyklou formou šikany, která se ale i tak vyskytuje. Její řešení vyžaduje specifické kroky, které jsou odlišné od řešení šikany.

Příkladem může být ilustrativní situace *odehrávající se během volné hodiny před odpoledním vyučováním, kterou žáci 7. ročníku tráví ve škole, kdy v ostatních třídách probíhá výuka. Třída 7. ročníku je umístěna v posledním patře budovy, kde se nachází ještě učebna výtvarné výchovy, která je během této doby volná. Vyučující výtvarné výchovy si v této době jde připravit do učebny materiál na odpolední vyučování. Již při příchodu po schodech do posledního patra slyší pedagožka křik ze třídy 7. ročníku, přestože dveře do třídy jsou zavřené. S postupným přibližováním se ke třídě je možné rozeznat, že křik, který slyšela je skandování žáků „ještě, ještě, ještě“. Nyní již stojí za dveřmi a odhaduje situaci, která se za nimi odehrává, v rozhodnutí se pro další jednání jí pomůže zaslechnutí hlasů dvou chlapců „drž pořádně, ať se trefí“ a následně „joo, trefa za 30 bodů“. „Krték!!!“ zavolá pedagožka přes zábradlí do patra níže, kde probíhá v několika třídách výuka a následně se rychle přesouvá ke dveřím 7. třídy a otevírá je. V zadní části třídy vidí, jak dva chlapci drží mezi sebou třetího, řekněme mu třeba Adam. Okolo stojí téměř všichni ostatní žáci. „Dost, přestaňte, všichni na svá místa, okamžitě!“ volá pedagožka ve třídě, přičemž si všimá, že dvě žákyně v první lavici na svých místech už sedí. Ostatní se na ni otočí až v této chvíli, o jejím příchodu neměli tušení, protože i nadále skandovali. Žáci teď stojí jako ochromení, nehýbají se. „Tak rychle, všichni na svá místa,“ opakuje pedagožka. Žáci pomalu začínají přecházet ke svým lavicím. Chlapci, kteří doposud mezi sebou drželi Adama, ho pustí, jeden z nich mu ještě něco šeptá, ale pedagožka neslyší co. V tu chvíli se ve dveřích třídy objevují další dva pedagogové. Jeden z nich přibíhá k Adamovi, který se zhroutil k zemi, pomáhá mu vstát a odvádí ho ze třídy. S ostatními žáky zůstává pedagožka a pedagog, který do třídy doběhl později. Žáci si sedají na svá místa, v tu chvíli jim pedagožka oznámí, „bude tu ticho, nikdo nemluví, zůstaňte sedět na svých místech.“*

JAK POSTUPOVAT určuje *Krizový scénář pro výbuch skupinového násilí při pokročilé šikaně dle Metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (Příloha č. 6).*

Metodický pokyn	Ilustrativní situace
A. První (alarmující) kroky pomoci	
1. zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany	<i>Podle zvuků a komentářů, které pedagožka slyšela ze třídy, se rozhodla využít smluvený signál („Krtek“) pro takové situace ve škole. Předem odhadla situaci a než sama do třídy vkročila, zalarmovala i ostatní kolegy. Předpokládala, že bude potřebovat pomoc, že situaci nelze zvládnout v jedné osobě.</i>
2. bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí	<i>„Dost, přestaňte, všichni na svá místa, okamžitě!“ – zvolání, které zastavilo další násilí vůči Adamovi.</i>
B. Příprava podmínek pro vyšetřování	
3. zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy	<i>První zalarmování kolegů již proběhlo. Kolegové zareagovali dle domluvy na signál „Krtek“ a přibíhají na pomoc. V přímém dění jsou tedy již tři pedagogové. Jeden z nich odchází s Adamem do bezpečí, druhý zůstává v 7. třídě. Pedagožka, která byla od začátku situace bezprostředně přítomna, odchází informovat vedení školy.</i>
4. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi	<i>Pedagog, který zůstává ve třídě, zajišťuje dohled nad třídou, přičemž žáci sedí na svých místech a nesmí mluvit, aby nemohlo dojít k domluvě na křivé výpovědi.</i>
5. pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)	<i>Pedagog, který odvedl Adama ze třídy, volá pedagoga – zdravotníka, ten po vyhodnocení jeho stavu volá 155 a poskytuje první pomoc.</i> <i>Spolužáci si z Adama vytvořili „živý terč“ do kterého se třevovali fixy. Několikrát bylo zasaženo okolí očí, začíná otékat. Na rukou má škrábance a oděrky.</i>
6. oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům	<i>Vedení školy (ředitel školy, zástupce ředitele) a metodik prevence se domlouvají, že na základě zdravotního stavu, ale i poničení věci oznámí situaci Policii ČR, kontaktují rodiče Adama.</i> <i>Metodik prevence jde se zástupcem ředitele do 7. třídy informovat o dalším postupu dohlížejícího pedagoga.</i>

	<i>Adam má nejen způsobené rány v obličeji a na rukou, ale poničené oblečení (zašpiněné od fixů, potřhané).</i>
C. Vyšetřování	
7. rozhovor s obětí a informátory	<i>Metodik prevence spolu se zdravotníkem poskytují Adamovi podporu do příjezdu záchranné služby. Zjišťují první informace o tom, co se stalo.</i>
8. nalezení nejslabších článků, nespolupracujících svědků	<i>Metodik prevence za přítomnosti zástupce ředitele školy vede postupně rozhovory s jednotlivými žáky, všechny výpovědi zapisuje. Žáci, kteří již rozhovor absolvovali, odcházejí domů. Výuka, která měla probíhat, skončila.</i>
9. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky	
10. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi)	<i>Třídní učitel informuje rodiče všech žáků o nastalé situaci, sděluje jim, že někteří z nich odejdou ze školy déle než by měla končit výuka. Zároveň jim předává informaci, že druhý den je bude informovat o termínu mimořádné schůzky.</i> <i>Adam je v péči lékařů, ředitel hovoří s jeho rodiči.</i>
D. Náprava	
11. metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny	

Výskyt kyberšikany ve škole

Rizikové chování v podobě kyberšikany se dost často vyskytuje i v souvislosti s šikanou, ne vždy tomu ale tak musí být.

Ilustrativní příběh: *Nikola studuje druhý ročník střední školy ekonomického zaměření. Stejně jako většina jejích spolužáků je aktivní na sociálních sítích, nejčastěji využívá Instagram a Facebook. Příspěvky přidává téměř denně, ať již fotky s kamarádkami ze školy, tak i novinky z volejbalu, který hraje za místní tým. Když v květnu začne Nikola chodit s Jakubem, přidá brzy i jejich společnou fotku. Od té chvíle se u jejích příspěvků, ale neobjevují pouze kladné komentáře a označení „to se mi líbí“. Ve chvíli, kdy přidá Nikola další společnou fotku s Jakubem, začne dostávat i posměšné zprávy ohledně její vysoké postavy od tří spolužaček ze třídy. Za dva dny se na její zdi objeví fotka ze školy, kdy sedí během výuky v lavici, s komentářem „půl třídy nevidí na tabuli kvůli naší žirafě“, fotografii přidala jedna ze tří již zmíněných spolužaček. Fotky si Nikola všimne odpoledne po příchodu ze školy, kdy zapne pc, už v tu chvíli má fotka několik sdílení a 40 označení „to se mi líbí“, nechybí ani posměšné komentáře, kdy někdo přidal fotku i jejich volejbalového týmu, kde je Nikola nejvyšší. V ten den se Nikola neozve Jakubovi a celé odpoledne probřečí, vůbec neví, jak se bránit. Navíc večer zjistí, že „liků“ přibývá a stejně tak i posměšných komentářů, tři spolužačky ze třídy se k ní vyjadřují i vulgárně.*

Druhý den nejde Nikola do školy. Když večer rodiče zjistí, že Nikola nebyla ve škole, chtějí znát důvod. Nikola se vymluví na bolesti břicha, rodiče jí tedy chtějí odvézt na pohotovost, což Nikola odmítne. Rodiče jí napíší omluvenku a trvají na návštěvě lékaře nebo už Nikola musí jít do školy. Druhý den jde tedy Nikola do školy. Smějí se jí už v šatně, vnímá i nenápadné úšklebky a ukazování spolužáků z ostatních ročníků. Nikdo jí ovšem neřekne nic přímo. Odpoledne ovšem objeví Nikola na profilu jedné spolužačky text: „Kdo dnes potkal žirafu, ať dá like 😊“. „Liků“ je tam 86 a opět nechybí další urážky, opět i ty vulgární od tří spolužaček. Nikola na žádný z komentářů nereaguje. S příchodem rodičů domů se opakuje jejich výzva navštívit lékaře, Nikola nevypadá vůbec dobře, navíc dva dny už nic nejedla. Po nátlaku rodičů Nikola přiznala, co se děje a vše jim na Facebooku ukázala. Druhý den ráno jdou rodiče s Nikolou přímo k řediteli školy oznámit situaci.

JAK POSTUPOVAT určuje metodické doporučení CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA, Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept, Příloha č. 7, Kyberšikana.

Metodický pokyn	Ilustrativní případ
<p>Zajistěte ochranu oběti Kontaktujte operátora mobilní sítě nebo zřizovatele www stránek, profilu...atd.</p>	<p><i>Nadávky byly přes sociální síť Facebook, dalším postupem je tedy nahlásit problém – urážlivý obsah.</i></p>
<p>Zajistěte dostupné důkazy s podporou IT kolegy</p>	<p><i>Je třeba zajistit důkazy, např. přes klávesu prt sc „vyfotit“ stránku, následně ji zobrazit přes Ctrl+V například do Wordu nebo grafického editoru (např. Malování) a uložit.</i></p>
<p>Důkladně vyšetřete a žádejte odb. pomoc Vyšetřete všechny souvislosti se zjištěným incidentem. Zajistěte si podporu a pomoc externího pracovníka (IT expert, PPP, policie,...). Kontaktujte a spolupracujte s MySpace, Facebookem, nebo jakýmkoli jiným webovým prostředím, kde ke kyberšikaně došlo.</p>	<p><i>Důkazní materiál lze také vyfotit mobilním telefonem, či jiným digitálním zařízením (Vyfotit obrazovku PC, nebo displej mobilu...). Je dobré si vyžádat technickou podporu ICT pracovníka školy.</i></p>
<p>Opatření Zvolte takové opatření a řešení, které je odpovídající závažnosti prohřešku a důsledkům, které agresor způsobil.</p>	<p><i>Přijatá opatření v rámci školního prostředí vycházejí z porušení školního řádu, v tomto konkrétním případě se jedná o používání záznamu (fotografie) ve škole, nevhodné chování ke spolužačce (slovní urážky). Probíhá vyšetřování jako při šetření šikany.</i></p>
<p>Informujte a poučte rodiče Informujte rodiče oběti i rodiče kyberagresora. Postup a zásady sdělování informací jsou stejné jako u „klasické šikany“ (např. NE konfrontace oběti a agresora).</p>	<p><i>Rodiče oběti o situaci již ví. Rodiče agresorů jsou informováni po proběhnutí šetření kyberšikany, seznámeni s postihy agresorů. Za agresory byly označeny tři dívky, spolužačky Nikoly.</i></p>
<p>Poučte rodiče o tom, koho mohou (je vhodné) kontaktovat (Policie ČR, OSPOD, PPP, právní zástupce atd.). Některé případy kyberšikany nespadají do kompetence školy.</p>	<p><i>Rodičům Nikoly bylo dále školou doporučeno kontaktovat Policii ČR a oznámit situaci kyberšikany i zde.</i></p>

<p>Žádejte konečný verdikt a informace Při zapojení a následně celém prošetření případu trvejte na konečném stanovisku všech zainteresovaných institucí (PČR...) a dalších subjektů (rodiče).</p>	
<p>Postihy Při postizích agresorů postupujte v souladu se školním řádem a již vypracovaným krizovým plánem.</p>	<p><i>Agresorky byly potrestány v souladu se školním řádem.</i></p>

Výše vedené příběhy jsou ilustrativní, jakákoliv shoda se skutečností je čistě náhodná.

Seznam použitých zkratk

CNS – centrální nervová soustava

ČR – Česká republika

MŠMT – Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy

NL – návyková látka

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

Citované zdroje

ARABADŽIEV, Sáva. *Šikana na učitelích*. Učitel'ské noviny [online]. 2011, (6) [cit. 2017-11-18]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5738>

BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství*: [monografie. Praha: Sdružení SCAN, c2010. ISBN 978-80-87258-47-7.

MARTANOVÁ, Veronika. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87258-75-0.

Miovský, M., Zapletalová, J. (2006). *Primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace*. Příspěvek přednesený na III. ročníku celostátní konference Primární prevence rizikového chování „specializace versus integrace“, 27.-28.11.2006, Praha. Sborník abstrakt, 21.

Metodické doporučení CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept, Příloha č. 1, Návykové látky – drogy.

Metodické doporučení CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept, Příloha č. 4, Alkohol u dětí školního věku.

Metodické doporučení CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept, Příloha č. 7, Kyberšikana.

Metodické doporučení CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept, Příloha č. 11, Záškoláctví.

Metodické doporučení CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept, Příloha č. 13, Tabák.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28).

Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č.j. MSMT-21149/2016).

Zákon č. 65/2017 Sb. o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek.

Zákon 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

